

Peres Imre – Ledán M. István: *Ókori görög sírfeliratok*
A DRHE Újszövetségi Tanszékének Kiadványai, 2. kötet.
Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2023.

ISBN 978-615-5853-44-9, ISSN: 2786-2208, 504 old.

„*Minket már elfeledtek rég az istenek...*”

*Minket már elfeledtek rég az istenek,
csak vesztünkön gyönyörködnek csodálkozóan,
a Sorsnak mért hiszelkedjek, ha elveszít.*

(Aiszkhülosz: *Heten Tbéba ellen.*
702–704. Ford. Jánosz István.)

Ezek a reménytelen sorok Eteoklész szájából hangzanak. Ezzel talán be is lehetne fejezni a recenziót, hiszen az általános vélekedés nyomán akár ki is kijelenthetjük, hogy hasonlóan reménytelen volt az átlag görög és római polgár túlvilágképzete. Az emberi élet, sors és halál mind az istenek kezében van, számukra az emberi lét csupán játék-

szer, s nem törődnek az emberi érzelmekkel és életutakkal.

Dr. Peres Imre, a Pozsonyi Comenius Egyetem Evangélikus Teológiai Karának oktatója, számos könyv és tanulmány szerzője az ókori görög sírfeliratok témájában és dr. Ledán M. István, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékének adjunktusa, aki e téma kutatójaként már több tanulmányt is közölt, olyan kötettel ajándékoztak meg, amely hol megerősíti, hol pedig cáfolja a fenti tételmondatot.

A görög–római túlvilághit nagyon sokat változott korszakonként és földrajzi helyenként. A szerzők hiánypótló szakirodalmi művet bocsátanak rendelkezésünkre, ugyanis magyar nyelven eddig kevés ilyen jellegű könyv jelent meg, és így inkább csak csak idegen nyelvű szakirodalom állt a kutatók rendelkezésére, például Werner Peek és Reinhold Merkelbach kutatásainak eredményei.

A sírfeliratok fordításai és azoknak feldolgozásai a kötet kézikönyv jellegét domborítják ki. A 421 oldalon át tárgyalta 256, magyar nyelvűre átültetett és magyarított sírfelirat értékes és fontos adalékokat szolgálhat az adott kort és társadalmat vizsgáló tudományágaknak. A szerzők bevallása szerint ez a kézikönyv nemcsak teológusoknak készült,

ugyanis a fordítások és a magyarázatok révén bárki könnyen elmerülhet az antik görög sírfeliratok világában.

A kötet tartalomjegyzéke jól tanúskodik a mű kézikönyv jellegéről. A szerzők rövid bevezetése után tárgyalandó sírfeliratok és epigrammák következnek, amelyeket különböző témák, túlvilági képzetek és vallási nézetek szerint rendeztek el. Összesen tizennyolc kritérium szerint osztályozták a sírfeliratokat, és ezek a fejezetek további alpontokra oszlanak.

A feliratok bemutatása felett egy összefoglaló cím áll, majd közlik az eredeti görög szöveget. Ha az töredékesen vagy hiányosan maradt fenn, a felfedező, a klasszika-filológusok vagy a későbbi redaktorok és kiadók, illetve a maguk pótlásaival rekonstruálták. Ezt követi a szöveg magyar fordítása, ahol a szerzők kimondottan a szöveghűsége törekedtek. A fordítást rövid magyarázat, a sírfelirat datálása, megtalálásának helye, a szöveg mondanivalójának értékelése, magyarázata, majd a biblikus párhuzamok felmutatása követi.

Az 1. fejezet a túlvilági lokalitások milyenségét tárgyalja. Vannak, akik semlegesnek látták a túlvilágot, vagy pozitívan értékelték a halál utáni létet, de ennek ellenkezője is megfigyelhető, amikor kifejezetten negatívan értékelték azt. A szerzők megállapítják, hogy a halál utáni életet nemcsak a lokalitások határozzák meg. A halál után az elhunytak változó állapotba kerülhetnek. A 2. fejezetben bemutatott sírfeliratok szerint alszanak, tanulnak, felszolgálnak, éne-

kelnek, táncolnak, esznek-isznak, bánkódnak és visszatérnek az őállapotba.

A 3. rész a hozzátartozók bánatával és gyászával foglalkozik. A sírfeliratok a férj, a feleség, a házastársak, a szülők és gyermekek bánatát rögzítik. Néha az elhunyt vigasztalja hátramaradt szeretteit. A 4. fejezetben az emberi tulajdonságokkal és mesterségekkel is megismerkedhetünk.

Az 5. fejezet egyéni sorsokat mutat be. Némelyekről azt lehet elmondani, hogy a halál tulajdonképpen „jót tett velük”, ugyanis istenné váltak, vagy éppen nimfákkal kerültek közeli kapcsolatba, de emellett megfigyelhetünk még asztrális motívumokat, reinkarnációkat, héroszokat, múzsákat, elragadtatásokat és a misztériumokba beavatott személyek sorsát, illetve figyelmeztetését is.

A 6. fejezetben „racionálisabb” magyarázatokat találunk a halálra, ezek lehetnek betegség, szerencsétlenség, háború és gyilkosság, istenek kívánsága, öregség és egyebek, például alkoholizmus, szülés, öngyilkosság stb. A halált mitikus lények és istenek is elhozhatják.

A 7. fejezetben arról tanúskodó sírfeliratokat olvashatunk, hogy a lelkek túlvilágra való átjutása nem egyszerű folyamat, hanem általában szükség volt valamilyen eszközökre, amelyekről a 8. fejezetben szerzünk tudomást. Ilyenek voltak többek között Kharón csónakja vagy közönséges felhők, de a sírfeliratok több más módot is felfednek.

A 9. fejezetben a feliratok antropológiai értelmezése lesz hangsúlyos: a test

és lélek kapcsolata, a lélek fennmaradása, illetve a lét széthullása. Közmondások és híres filozófusok, költők mondasai is felkerültek a sírokra, s ez adja a 10. fejezet témáját.

A 11. fejezetben a szerzők az erotikus sírfeliratokat tárgyalják és értékelik, a 12. fejezetben pedig a halál utáni lét tagadásának felfogásával ismerkedhetünk meg.

A 13. fejezetben derék állatok, kutyák és lovak sírfeliratait olvashatjuk, ugyanis a görög–római világban nem volt ritka a házi kedvencek elgyászolása. A sírfeliratok néhány esetben átokformulákat, intelmeket és figyelmeztetéseket is megőriztek. Szerzőpárosunk a 14. fejezetben mutatja be ezeket.

A 15. fejezetben a szerzők Pannóniában és a történelmi Magyarország területén feltárt görög és latin sírfeliratokat is bemutatják. Noha a humor és a szarkazmus meghökkentő egy sírlelken, mégis több példa maradt fenn ezekre is. Ezekkel a 16. rész ismerteti meg.

Az eddigi fejezetek a pogány hitvilág reménységét, vagy éppen reménytelenségét mutatták be, de a keresztyén és zsidó túlvilági képek sem maradhattak ki a felsorolásból. Így a 17. és 18. fejezetben a keresztyénség és judaizmus hitelveit tükröző sírfeliratokat mutatnak be, a 19. fejezet pedig a görög sírfeliratok teológiáját ismerteti.

A fejezetek után a kutatást elősegítő felhasznált és ajánlott irodalom hosszú lajstromát találjuk a következő csoportosításban: sírfeliratforrások, ókori szer-

zők, kortörténelmi művek és források, lexikonok és szótárak. Az irodalom ismertetése után a művek és irodalmi források, illetve a klasszikus művek rövidítéseit találjuk, ezt pedig a sírfeliratok görög kezdősorainak felsorolása követi alfabetikus sorrendben, és az egyezményes epigráfiai jelek után a könnyű használhatóságát biztosító tizenkétféle regisztrert találjuk.

A megjelent kézikönyv hiánypótló jellege a feldolgozott témákban és a terjedelemben is megmutatkozik. A könyv világos és szakmailag megfelelő felépítése minden téren a szövegek jobb megértését szolgálja. A szerzők számos munkát közölnek a lábjegyzetben, illetve az irodalomjegyzékben, és ezek nem csupán a mű tudományosságát támasztják alá, hanem a további kutatásokat is segítik. A szerzőpáros stílusa élénk, a könyv olvasmányos, a magyarázatokban pedig példák, illetve kitekintések színesítik a művet. A feltárt és lefordított sírfeliratok jó alapot teremtenek arra, hogy a jelen és jövő kutatói könnyedén használhassák az itt felkínált eredményeket, és továbbgondolhassák azokat.

A kézikönyvet örömmel tudom ajánlani minden olyan kutatónak, teológusnak és az ókori kultúra iránt érdeklődő olvasónak, aki kíváncsi arra, hogy miként is gondolkoztak az ókori emberek a halálról és halál utáni létről. A sírfeliratokon keresztül megszólaló személyek saját hitüket és elképzelésüket mutatják be, illetve tanúskodnak arról. Kívánom, hogy ez a mű ösztönzően has-

son a magyar teológiai tudomány művelésére, hogy ezáltal még jobban érthetővé váljék a Biblia világa és a Szentírás szövege.

Eteoklész bánatára mi, keresztyének, saját hitünkkel válaszolhatunk: Krisztus feltámadása reménységet ad nekünk, és erről a reménységről nemcsak életünk

folyamán adunk számot, hanem majd síremlékünk is megőrzi, hogy az utókor ilyen módon is reménységet nyerjen a sírfeliraton rögzített hitvallásunk által.

Debreczeni Ákos József